

В. С. Канцір

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор
кафедри кримінального права і процесу

ПРОЯВИ СУЧАСНОГО ТЕРОРИЗМУ: МІНЛИВІ, БАГАТОГРАННІ

© *Канцір В. С., 2016*

Розкрито явища сучасного тероризму, який у всіх своїх формах і проявах, за своїми масштабами та інтенсивністю, за своєю жорстокістю перетворився сьогодні на одну з найгостріших та найнагальніших проблем глобальної значущості.

Ключові слова: тероризм, терористичний акт, насильство, ідеологічно мотивоване насильство, світове співтовариство, міжнародні відносини, політика терору, системний тероризм.

В. С. Канцир

ПРИЗНАКИ СОВРЕМЕННОГО ТЕРРОРИЗМА: МЕНЯЮЩЕСЯ, МНОГОГРАННЫЕ

Статья посвящается раскрытию явления современного терроризма, который по всем своим формам и проявлениям, по своим масштабам, интенсивности, по своей жестокости превращается сегодня на одну из наиболее острых и насущных проблем глобальной значимости.

Ключевые слова: терроризм, террористический акт, насилие, идеологически мотивированное насилие, международное содружество, международные отношения, политика террора, уголовный терроризм, системный терроризм.

V. Kantsir

SIGNS OF MODERN TERRORISM: THE CHANGING, MULTI-FACETED

This article is devoted to uncovering the phenomena of modern terrorism, what in all its forms, displaying, scales, intensive, cruelty transforming to the one of the most actual and important problem.

Key words: terrorism, violence, ideological of violence, international society, international relations, politic of terror, criminal terrorism, systematic terrorism.

Постановка проблеми. Щільність терористичних загроз як для населення, органів державної влади та держави загалом настільки концентрована, що світова спільнота звекає (!) аналізувати “найбільш резонансні з резонансних”. Якщо відтворити хронологію трагічних подій світового масштабу у зворотному порядку, вона могла б виглядати так.

Кривава субота – 23 липня 2016 року у Кабулі під час демонстрації стався вибух. Загинули 64 людини і ще 234 отримали поранення. За попередніми даними, вибух здійснив один із трьох смертників, які були у натовпі демонстрантів. Водночас представники влади заявили, що вибуховий пристрій у другого смертника не спрацював, а третій був убитий.

Увечері в п'ятницю, 22 липня 2016 року, поруч із торговельним центром “Олімпія” у Мюнхені відкрили стрілянину. Загинули 9 осіб, не менше ніж 16 поранених. Пізніше поліція знайшла тіло злочинця – це 18-річний житель Мюнхена з громадянством Німеччини та Ірану.

Пізно ввечері 14 липня 2016 року, під час святкування Дня взяття Бастилії на Англійській набережній Ніцци вантажівка в'їхала у натовп людей. Жертвами теракту (угруповання “солдати Аллаха”) стали понад 80 осіб, десятки поранених. Серед загиблих є громадянин України, ще один отримав поранення.

Увечері 28 червня в центральному аеропорту Стамбула стався вибух. Епіцентр вибуху був у залі прильотів міжнародного аеропорту імені Ататюрка. За останніми офіційними даними, внаслідок теракту в турецькому аеропорту 44 людини загинули, ще 235 поранені. Серед постраждалих є українці: одна українка загинула, ще один громадянин України отримав осколкові поранення. Відповідальність за теракт взяла на себе “Ісламська держава”.

12 червня 2016 року угруповання “Ісламська держава” заявило про відповідальність за вбивство 50 осіб у гей-клубі в Орландо, штат Флорида. Про це повідомило близьке до ісламістів агентство Атаф. Окрім цього, джерела NBC News повідомили, що за хвилини до атаки Омар Матін, якого підозрюють у нападі, подзвонив у 911 і поклявся у вірності ватажкові ісламістів. Співрозмовники каналу пояснили, що Матін, швидше за все, виявився прихильником ідеології ІД. У розмові він згадав братів Царнаєвих, які влаштували теракт під час Бостонського марафону в 2013 році.

Керівник поліції Орландо Джон Міна зазначив, що напад був “добре підготовленим і організованим”. У нападника було штурмове озброєння, пістолет та ще інша зброя. 29-річний Омар Матін народився в США, проте його батьки є вихідцями з Афганістану. Стрілець увірвався в гей-клуб Pulse в Орландо в ніч на неділю. Внаслідок його дій загинули 50 осіб, ще 53 отримали поранення. Сам нападник був застрелений під час перестрілки з поліцією. Правоохоронні органи кваліфікували подію як “внутрішній теракт”.

За повідомленням агентства Reuters від 9 червня 2016 року, у Багдаді внаслідок двох вибухів загинули щонайменше 22 людини та ще 70 отримали поранення. Поліція Іраку повідомила, що один вибух пролунав на торговій вулиці, а інший – на армійському пропускному пункті.

22 березня 2016 року серія терактів сталася в столиці Бельгії – Брюсселі. Два вибухи прогрімали в залі вильотів аеропорту Брюсселя, ще два вибухи – у брюссельському метро. За попередніми даними, загинули 13 осіб, 35 постраждали.

13 березня 2016 року, ввечері, в центрі Стамбула в Туреччині на автобусній зупинці поблизу одного з офісів прем'єр-міністра в момент великого скупчення людей вибухнув замінований автомобіль, який перебував між двома автобусами. Загинули 37 людей, постраждали 125.

13 листопада 2015 року, ввечері, в Парижі сталася серія терактів. Невідомі відкрили стрілянину в одному з ресторанів 10 округу французької столиці, три вибухи пролунали в безпосередній близькості від стадіону “Стад де Франс”, де проходив матч футбольних збірних Франції та Німеччини, на якому був присутній французький президент Франсуа Олланд. Крім того, на рок-концерті в театрі “Батаклан” невідомі захопили заручників. Загинуло 129 осіб. Терористичне угруповання “Ісламська держава” взяла на себе відповідальність за цю серію терористичних атак.

31 жовтня лайнер Airbus 321 авіакомпанії “Когалимавіа”, який виконував рейс 9268 Шарм ель Шейх – Санкт-Петербург, вилетів з Єгипту і зник з екранів радарів через 23 хвилини. На борту перебували 217 пасажирів і сім членів екіпажу. Уламки російського цивільного літака були виявлені в центрі Синайського півострова в Єгипті. У катастрофі ніхто не вижив. У результаті проведених досліджень встановлено, що причиною катастрофи лайнера А321 став теракт.

Так, 10 жовтня 2015 року два вибухи з інтервалом у три секунди прогрімали вранці в столиці Туреччини Анкарі – в районі залізничного вокзалу. Теракт, влаштований двома терористами-

смертниками, став причиною загибелі 95 осіб, 246 отримали поранення. Це найрезонансний теракт за всю історію держави.

Ці тези посилюються фактом жахливої трагедії – збиття літака Boeing 777 біля Тореза Донецької області 17 липня 2014 – авіаційна катастрофа рейсового пасажирського літака компанії Malaysia Airlines, внаслідок якої загинули всі пасажирки та екіпаж (на борту перебувало 298 людей (283 пасажирів і 15 членів екіпажа), ніхто не врятувався). За кількістю загиблих, ця катастрофа стала найбільшою в історії авіації з 11 вересня 2001 року, увійшла в десятку найбільших за всю історію. Це найбільша авіакатастрофа ХХІ ст. на пострадянському просторі, найсмертоносніше збиття пасажирського літака. Лайнер збито російським зенітним ракетним комплексом “Бук”. Українська сторона заявляє, що має докази причетності до катастрофи літака Boeing 777 терористів.

Беручи до уваги вже згадані події на території Донецької та Луганської областей України, одним із основних джерел загроз національній безпеці України у сфері забезпечення територіальної цілісності та державної безпеки – визнається терористична діяльність організацій та окремих осіб. Надзвичайно високий ступінь суспільної небезпечності цієї загрози, зумовлений масштабністю наслідків терористичних злочинів і значною кількістю постраждалих у результаті їх вчинення. Спостерігається тенденція створення великих воєнізованих терористичних формувань, з максимальним рівнем організованості (ієрархічності), розвинутою інфраструктурою всередині держави і за кордоном, посилення взаємозв'язку з організованою злочинністю, зокрема транснаціональною, а також неприхованим “донорством” на рівні керівництва іноземних держав.

Аналіз досліджуваної проблеми. Кризь призму кримінального та міжнародного права терористичну діяльність розглядали В. Антипенко, Ю. Антонян, А. Данилевський, С. Допілка, В. Ємельянов, В. Єрмаков, О. Зубова, А. Комарова, М. Краснов, В. Крутов, В. Кубальський, В. Кудрявцев, В. Ліпкан, В. Лопатін, В. Лунєєв, Б. Мартиненко, Г. Морозов, С. Мохончук, М. Назаркін, Д. Никифорчук, Л. Новікова, Е. Побегайло, М. Руденко, І. Смазнова, І. Трунов, В. Устинов, О. Хлобустов, О. Шевченко та інші, які зосереджували увагу на міжнародно-правових та кримінологічних проблемах боротьби з тероризмом. У цьому контексті змістовним доповненням є праці про питання безпеки України: І. Бінька, В. Горбуліна, М. Гуцало, О. Данильяна, О. Дзьобаня, В. Косецова, Г. Костенка, П. Крутя, М. Панова, О. Панфілова, А. Смелянцева, В. Смолянюка. Ці дослідники, акцентуючи увагу на динаміці розвитку тероризму, пропонують спектр практичних заходів, до яких необхідно вдаватися для профілактики і запобігання екстремістським діям та терористичній діяльності. Водночас зроблено спробу виокремити ті специфіки, які породжені “мутацією” тероризму, зміною його “генетичного матеріалу” у реаліях сьогодення.

Мета статті полягає у дослідженні та осмисленні феномена тероризму як новітньої глобальної проблеми, що має багатогранне, мінливе забарвлення, динамічно розвивається у негативному руслі.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний тероризм перетворився на інструмент втручання у внутрішні справи нашої держави. Він знецінив дружні, добросусідські міждержавні відносини, спотворив мирний звичний уклад життя сотень тисяч законотворчих громадян, які вимушені стати внутрішніми (і не тільки) переселенцями, мігрантами (лат. *migratio* – переселення).

Тероризм підриває стабільність у міжнародних відносинах, дестабілізує політичну ситуацію всередині окремих держав. На сучасному етапі розвитку людської цивілізації проявляється багатоманітність форм терористичної діяльності, яка все більше пов'язується з міжнаціональними і міжрелігійними конфліктами, з діяльністю організованих незаконних формувань, що спеціалізуються на торгівлі наркотичними засобами, нелегальній торгівлі зброєю та в інших сферах.

У сучасних умовах тероризм постійно трансформується, активно використовуючи нові форми і методи протиправних дій. Сьогодні він представлений не лише бойовиками-одинаками, але й організованими співтовариствами з надзвичайно потужним оснащенням і великими економічними можливостями. Така ситуація потребує наукового аналізу особливостей еволюції тероризму як

соціального явища, поглибленого вивчення динаміки його форм і методів, без чого неможлива його ліквідація.

Варто зазначити, що основною метою міжнародного політичного тероризму завжди була дестабілізація державних режимів, формування в населення стурбованості через свою беззахисність перед насильством, зміна державної влади в державі й здійснення інших політичних, національних чи релігійних сподівань. Терор здійснювався, як правило, невеликими політичними угрупованнями. За оцінками експертів, сьогодні у світі нараховується від 100 до 500 терористичних організацій [1, с. 39–53]. Вони підтримують між собою постійні контакти, що спрямовані на підготовку та здійснення терористичних актів, обмін інформацією і фінансове забезпечення злочинної діяльності.

Сучасний міжнародний тероризм охопив не лише сушу, але морський і повітряний простір. Варто зазначити, що глобалізація призвела до розширення географії терористичних актів, зростання їхньої кількості. Глобалізація системи світового господарства дає змогу екстремістським, зокрема мусульманським угрупованням, без особливих проблем впроваджувати кадрову, фінансово-економічну і технологічну базу в держави і регіони, які є об'єктом їхньої підривної діяльності, тобто діяти не ззовні, а зсередини системи, що знищується. Терористичні акти почали набувати системності, а терористичні угруповання стали синхронізувати свої дії. Це дає підстави говорити про глобалізацію тероризму.

Однією із найнебезпечніших особливостей сучасного міжнародного тероризму є легкість його тиражування. Як правило, будь-який терористичний акт провокує копіювання, з огляду на ту обставину, що інформація про нього до найменших деталей поширюється світовими ЗМІ. Засоби масової інформації у такому разі виконують роль мимовільних “інструкторів” з організації терактів.

Сучасні терористи практично не обмежені простором, застосовують силу і розміщують логістику в неконтрольованих потоках сучасного суспільства. Це дає змогу організованим терористичним угрупованням бути мобільними та дієздатними. Терористичні організації, які побудовані за принципом мереживної структури, є набагато гнучкішими, ніж державні інституції (ієрархічні структури), покликані їм протистояти.

Динаміка зростання терористичних актів, що постійно спостерігається у першій половині ХХІ сторіччя, змушує замислитися над проблемою соціальної детермінованості тероризму. Складність та багатовимірність зазначеної проблеми зумовлює необхідність застосування соціально-філософського аналізу під час її дослідження та вирішення багатьох правових, політичних та філософських питань. Розкриття сутності сучасного тероризму неможливе без його глибокого та усестороннього осмислення на світоглядному рівні, що передбачає визначення онтологічного статусу в сучасній соціальній реальності та виділення чинників його виникнення та розвитку. Крім того, сучасний тероризм є настільки мінливим, динамічним, різноманітним у всіх своїх проявах, що постійно виникає нагальна потреба у його переосмисленні на теоретичному та світоглядному рівні.

Як соціальне явище тероризм – це ідеологія, політика та соціальна практика суспільних сил (індивідів, груп та інститутів), які орієнтуються на нелегальні насильницькі форми зміни державного та суспільного устрою. Інакше кажучи, це несиметрична реакція, що використовується тоді, коли слабша сторона не може подолати сильнішу за допомогою звичайних засобів.

Аналіз наукових джерел (як закордонних, так і вітчизняних авторів) дає змогу констатувати, що суттєвими ознаками сучасного тероризму є такі:

- злочинний спосіб досягнення мети (насильство);
- подвійний характер об'єкта насильства (безпосередній об'єкт терористичного впливу і кінцевий, стратегічний об'єкт);
- створення обстановки страху та психологічної напруги через залякування;
- публічність і гласність виконуваних дій;
- висока соціальна небезпека, зумовлена втягуванням у сферу терористичного акту випадкових осіб.

Отож у наш час тероризм виступає засобом протиправного протистояння або примусу. У такому разі насильство, яке покладено в основу дій терористів, здебільшого втратило адресно-індивідуальний характер, що призводить до значної кількості потерпілих.

Зазначимо також, що будь-яка терористична акція передбачає два об'єкти злочинних посягань. Первинний – це об'єкт безпосереднього впливу (заякування) – окрема людина, група людей, будь-який матеріальний об'єкт тощо; і вторинний – це об'єкт управління (суспільні відносини).

Враховуючи об'єкт терористичних акцій, можна виділити таку дихотомічну пару, що історично утвердилась, як терор селективний і терор сліпий.

Селективний терор спрямований проти конкретної особи або групи осіб, із вбивством яких пов'язуються відповідні плани. Це може бути також певний суто конкретний виробничий або інший об'єкт, який необхідно ліквідувати.

Але терористичний акт може здійснюватися й, так би мовити, наосліп (звідси й назва) проти політично індиферентної і взагалі випадкової, у цьому розумінні безособової, неконкретної, не чітко визначеної групи людей.

Він набуває все чіткішого політичного забарвлення і пояснюється це низкою обставин:

- тероризм знижує ефективність управління суспільством і, як наслідок, регулювання соціально-політичних процесів;

- послаблюючи державні та суспільні структури, тероризм є живильним середовищем для утворення та посилення впливу в суспільстві опозиційних антиконституційних утворень;

- активізуючи морально-психологічний вплив на населення, тероризм викликає хаос, провокації, ускладнення, озлобленість людей стосовно один одного, що використовується ним у своїх політичних цілях;

- виходячи за межі державних кордонів, створюючи транснаціональні злочинні структури, тероризм набуває міжнародного характеру і становить небезпеку для всього міжнародного співтовариства. Існує декілька обставин, що сприяють виникненню та розповсюдженню тероризму, базове – це відповідне соціально-політичне та економічне середовище в державі. Оцінюючи вплив економічних факторів, відомий політолог проф. Е. Паін вважає, що в бідних, нерозвинутих державах, що перебувають на найнижчих рівнях економічного і соціального розвитку, проявів політичного екстремізму і тероризму у чистому виді практично не існує. Водночас у державі, де багатству незначної меншості населення протиставляється злиденність більшості людей і панує зневіра у те, що можливо що-небудь змінити законними засобами, існують усі передумови для його виникнення [1].

Форми проявів тероризму винятково багатогранні: вони коливаються у проміжку від примушування і погроз до фізичного знищення людей.

Так, феномен тероризму пов'язаний з проблемою насильства в історії людської спільноти взагалі і зі сторони наділених владними повноваженнями, зокрема. З огляду на це, тероризм виступав і виступає не лише своєрідним виявом зневіри, але й як форма протесту проти національного, релігійного, соціального та політичного утиску.

Узагальнюючи, можемо виокремити низку сутнісних характеристик сучасного тероризму.

По-перше, метою тероризму (так само як і терору) є заякування тих, на кого спрямований терористичний акт.

По-друге, елемент насильства спрацьовує лише тоді, коли загроза теракту виражена явно (продемонстрована реальна можливість, здатність і готовність його здійснити). Для того, щоб дія була ефективною, вказана загроза не реалізується до кінця, тобто вибухівка буде закладена, але не обов'язково підірвана.

По-третє, максимально можливий публічний резонанс здійсненого терористичного акту. Публічність тероризму робить його зброєю подвійної дії. Якщо об'єктом терористичної діяльності виступає конкретний політик або державний діяч, то їм необхідно побоюватися не лише за своє життя та здоров'я, але й гніву власного народу, який починає висувати владі свої вимоги. Зовсім не випадково терористи вибирають для вибухів і підпалів місця з найбільшим скупченням людей. Теракт повинен викликати відчуття загальної небезпеки, загального страху та соціальної напруги в суспільстві [2].

Висновки. Сучасна цивілізація, ґрунтуючись на певних принципах розуміння насильства та його можливого застосування, вочевидь, повинна змінити парадигму мислення, оскільки терор і тероризм виступають продуктами саме такого способу мислення. Наявність загрози тероядерної, біологічної та інших видів катастроф, у результаті яких людство може взагалі припинити своє подальше існування, вимагає зміни багатьох підходів щодо розуміння можливостей взаємодії різних соціальних, суспільних і громадських структур, потребує нового підходу щодо конфліктів, можливого зіткнення інтересів і ціннісних орієнтацій.

1. Паин Э. А. Социальная природа терроризма и экстремизма / Э. А. Паин // *Общественные науки и современность*. – 2002. – № 4. – С. 39–53. 2. Илларионов С. И. Террор и антитеррор в современном мироустройстве / С. И. Илларионов. – М. : ООО “Риц “Проф Эко”, 2003. – 592 с. 3. Илларионов С. И. Террор и антитеррор в современном мироустройстве. – М. : ООО “Риц “Проф Эко”, 2003. – 592 с. 4. Печенюк І. С. Сутність і витоки міжнародного тероризму / І. С. Печенюк, М. М. Шевченко // *Воєнна історія* – 2004. – 46. – С. 39–53. 5. Агаєв Н. А. Сучасний тероризм – причини і прояви / Н. А. Агаєв, М. О. Карпов, О. Ф. Хміляр, В. В. Єфімова. – К. : Молода нація, 2005. – 110 с. 6. Ємельянов В. П. Терористичний акт: загальне поняття, відмежування від суміжних злочинів та шляхи вдосконалення складу злочину / В. П. Ємельянов // *Вісник Асоціації кримінального права України*. – 2015. – № 1 (4). – С. 233–244.

REFERENCES

1. Payn E. A. *Sotsyal'naya pryroda terroryzma y ekstremyzma. [Obshchestvennye nauky y sovremennost]*. 2002, Vol. 4, pp. 39–53. 2. Yllaryonov S. Y. *Terror y antyterror v sovremennom myroustroystve*. – Moscow : Ryts Prof Эко Publ, 2003, 592 p. 4. Pechenyuk I. S., Shevchenko M. M. *Sutnist' i vytoky mizhnarodnoho teroryzmu [Voyenna istoriya]*. 2004, Vol. 46, pp. 39–53. 5. Ahayev N. A., Karpov M. O., Khmilyar O. F., Yefimova V. V. *Suchasnyy teroryzm – prychny i proyavy*. Kiev, Moloda natsiya Publ, 2005, p. 110. 6. Yemel'yanov V. P. *Terorystychnyy akt: zahal'ne ponyattya, vidmezhuвання vid sumizhnykh zlochynev ta shlyakhy vdoskonalennya skladu zlochynu [Visnyk Asotsiatsiyi kryminal'noho prava Ukrayiny]*. – Kharkov, 2015, Vol. 1, pp. 233–244.